

<https://helda.helsinki.fi>

Stanley Milgram, mies sähköshokkikoneen takana

Vesala, Kari Mikko

2015

Vesala , K M 2015 , ' Stanley Milgram, mies sähköshokkikoneen takana ' , Sosiologia ,
Vuosikerta. 2015 , Nro 3 , Sivut 275-277 .

<http://hdl.handle.net/10138/234019>

---

acceptedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

Behind the shock machine. The untold story of the notorious Milgram psychology experiments. Gina Perry: Scribe publications, Melbourne & London, 2013 383 s. ISBN 9781922247094

Stanley Milgramin Yalen yliopistossa 1960-luvun alussa toteuttama koesarja auktoriteetin tottelemisesta on laajasti tunnettu. Siitä on keskusteltu runsain mitoin mediajulkisuudessa ja se nosti Milgramin (1933-1984) kokeellisen sosiaalipsykologian klassikkojen joukkoon. Oppikirjoissa Milgramin koe esitellään osoituksena ihmisen käyttäytymisen tilannesidonaisuudesta ja sosiaalisesta ohjautuvuudesta. Milgramin mukaan auktoriteetin käskiessä tavallinen kansalainen on valmis kohdistamaan tuskallisia ja mahdollisesti vahingoittavia rangaistuksia toiselle ihmiselle. Tämän johtopäätöksensä hän esitti Arendtin (1963) 'pahuuden banaalisuus' -tulkintaa tukevaksi kommentiksi keskusteluun juutalaisten joukkomurhista – ja sellaisena sitä usein onkin luettu.

Yksi näkyvä juonne Milgramin tutkimuksesta käydyssä keskustelussa on sen etiikan kriittinen arviointi. Heti ensimmäisten raporttien ilmestyttyä koejärjestelyjä syytettiin koehenkilöiden kaltoin kohtelemisesta ja rationaalisia auktoriteetteja kohtaan tunnetun luottamuksen vaarantamisesta. Sittemmin tiukentuneet tutkimuseettiset säännöt eivät Milgramin kokeita enää mahdollistaisikaan. Toisaalta Milgramin tutkimuksesta käydään tällä hetkelläkin jatkuvaa teoreettista keskustelua, jossa hänen 'Obedience to authority' – teoksessaan (1974) esittämiä tulkintoja on uudelleenarvioitu. Kiinnostavasti viime vuosina on tutkittu Milgramin alkuperäisiä aineistoja mm. retorisen sosiaalipsykologian ja keskusteluanalyysin otteilla, jotka poikkeavat kokeellisesta muuttujaparadigmasta. Tätä kautta on päästy tarkentamaan vuorovaikutuksen ja kommunikaation tasolla sitä mitä Milgramin koetilanteissa oikeastaan tapahtui.

Australialainen psykologi Gina Perry tarjoaa kirjassaan hyödyllisen tutkimusmatkan Milgramin kokeisiin, niiden taustoihin ja niistä käytyihin keskusteluihin. Perryn pääargumentti on suunnattu eettisiin kysymyksiin, mutta hän syväluotaa samalla Milgramin tutkimuksen taustoja ja vaiheita sekä tapahtumien etenemistä itse koetilanteissa.

Perryn vuonna 2004 alkaneen projektin lähtökohtana oli selvittää Milgramin kokeissa mukana olleiden kokemuksia ja elämäntapahtumia. Neljän vuoden aikana hän haastatteli vielä tavoittamiaan koehenkilöitä ja Milgramin kollegoita. Lisäksi hän kuunteli alkuperäisiä nauhoituksia koetilanteista ja perehtyi Milgramiin omiin muistiinpanoihin ja muuhun arkistomateriaaliin. 'Behind the shock machine' –teos on kertomus Perryn henkilökohtaisesta tutkimusprosessista mutta samalla narratiivi Milgramista ja hänen kokeistaan. Perry kuljettaa lukijaa haastattelusta toiseen ja läpi alkuperäisen koesarjan vaihe vaiheelta. Yli neljänkymmenen vuoden taakse katsovien koehenkilöiden ja tutkijoiden ääni lomittuu keskustelunäytteiden avulla elävöitettyihin sukelluksiin vuosien 1961-1962 kokeisiin ja niitä seuranneisiin tapahtumiin. Väliin Perry luo tiiviitä katsauksia akateemiseen ja yhteiskunnalliseen kontekstiin ja kerii auki omaa tarinaansa, joka johtaa vähintäänkin kyyniseen analyysiin Milgramista henkilönä.

Milgramin kokeissa koehenkilöt nimettiin opettajaksi, jonka tuli rangaista muistitehtävien ratkomisessa epäonnistuvaa oppijaa. Rangaistukset olivat sähköiskuja, joiden voimakkuutta lisättiin jokaisella rankaisukerralla. Koehenkilöiden epäröidessä ja vastustellessa iskujen antamista kokeenjohtaja vaati heitä jatkamaan ennalta sovituilla repliikeillä: 'olkaa hyvä, jatkakaa', 'koe edellyttää, että jatkatte', 'teidän täytyy jatkua' jne. Riippuvana muuttujana totteleminen tarkoitti sitä, että koehenkilö eteni asteikon loppuun saakka pisteeseen, joka ylitti vaarallisen voimakkaaksi nimetyn iskun rajan. Koetilanne oli huolellisesti lavastettu muistia ja oppimista koskevaksi tutkimukseksi: Oppijana esiintynyt henkilö ei todellisuudessa saanut sähköiskuja ja varsinainen tutkittava olikin opettaja, mutta koehenkilöille siis kerrottiin muuta.

Perry alleviivaa useissa luvuissa koehenkilöiden kokemaa hämmennystä, järkytystä, epäuskoa ja ahdistusta tehtävän edetessä ja iskuvahvuuksien kasvaessa. Hän osoittaa koehenkilöille tarjotun psykologisen jälkipuinnin (debriefing) puutteita. Sen sijaan, että näille olisi heti kokeen jälkeen kerrottu tutkimuksen todellinen tavoite, heitä esimerkiksi rauhoiteltiin väittämällä, että he olivat toimineet ihan normaalisti antaessaan sähköiskuja ja ettei oppija oikeasti ollut niitä edes saanut. Monia koetilanne ja heidän oma käyttäytymisensä siinä jäi vaivaamaan. Jotkut olivat hyvin vihaisia, jotkut häpeissään, mikä näkyi myös vuoden 1963 puolella järjestetyissä terapeuttisissa ryhmäkeskusteluissa, joihin tosin osallistui vain murto-osa kaikkiaan lähes 800 koehenkilöstä. 2000-luvulla tavoitettujen haastatteluilla Perry pyrkii osoittamaan kokeeseen osallistumisen ikäviä heijastuksia myös pidemmällä aikavälillä.

Perry kääntää Milgramia tutkijana kohtaan osoitetun ihailun sen ihmettelyksi, miten tämä kykeni viemään ihmisille tuskaa tuottaneen kokeensa läpi. Milgramilla oli uskallusta ottaa riskejä, myös silloin kun mahdollisina kärsijöinä olivat hänen omat tutkimusapulaisansa. Psykologien urakilpailu Yalen yliopistossa oli armotonta, joten kovaa asennetta nuori, poikkeuksellisen kunnianhimoinen apulaisprofessori tarvitsikin. Hän halusi ylittää opettajansa Aschin saavutukset ja tehdä historiaa lisäämällä konformisuuskokeiden yhteiskunnallista ja poliittista relevanssia. Perry näkee Milgramin oman perhetaustan ja muun muassa Eichmanin oikeudenkäynnin tärkeänä taustana sille, että tämä tunnisti kysymyksen auktoriteetin tottelemisesta akateemisen menestymisen mahdollisuutena. Sensaationa julkisuuteen ponnahtaneiden tulosten takana siis oli määrätietoinen pyrkimys: "Milgramin ura riippui koehenkilöiden tottelemisesta; kaikki hänen valmistelunsa tähtäsivät siihen, että heidät saataisiin tottelemaan" (Perry 2012 s. 54, käänn. KMV).

Milgram järjesti kokeestaan useita erilaisia versioita, joissa varioitiin elementtejä opettajan suhteessa uhriin tai auktoriteettiin, esimerkiksi sitä, kuuleeko opettaja uhrin valittavan sähköiskuja saadessaan. Loppuun saakka totelleiden osuus vaihteli eri versioissa. Eniten huomioita saaneet ja ensimmäiseksi raportoidut tulokset osoittivat yli puolen totelleen, jossain muissa versioissa yli puolet kieltäytyi jatkamasta, joissain juuri kukaan ei totellut. Vuoden 1974 kirjassaan Milgram esittelee 18 versiota jättäen kokonaan mainitsematta loput kuusi. Perry omistaa yhden luvun näille 'salatuille kokeille', joista yhtä koskevan aineiston tutkijat löysivät vasta 1990-luvulla. Asetelmassa koehenkilöä vaaditaan antamaan sähköiskuja läheiselleen, joko ystävälle tai perheenjäsenelle. Hieman kärjistäen: Perrylle tämäkin osoittaa, että Milgram aktivoitui harkitsemaan tekojaan lähinnä valikoidessaan mitä raportoi ja mitä ei.

Perry osoittelee myös Milgramin teoretisoinnin ohuutta ja keskeneräisyyttä. Milgramin mukaan maksimaalisten sähköiskujen antaminen selittyi omasta toimijuudesta luopumisella, kun taas kokeen keskeyttäminen oli osoitus kyseisen yksilön kyvystä itsenäiseen harkintaan ja omien intressiensä ajamiseen. Toimijuudesta luopumista hän kutsui hämmäntävästi 'toimijuustilaksi' (agentic state) mikä johtui siitä, että hän käytti toimijuustermiä merkityksessä 'jonkun toisen asiamiehenä toimiminen'. Tämän hän taas tulkitsi kärjistetyksi niin, että asiamies luopuisi kokonaan omista intresseistään ja toiminnallisesta itsenäisyydestään. Viimeaikaisten, Milgramin aineistoihin porautuvien tutkimusten valossa kysymys toimijuudesta kietoutuu paljon monimutkaisemmin itse koeasetelmaan ja siinä esiintyvään neuvotteluun, taivutteleuriikkaan ja vuorovaikutuskaavoihin. Näissä prosesseissa viime kädessä työstettiin sitä, asettuiko koehenkilö tilanteessa kokeensuorittajan vai sähköiskuja vastaanottavan uhrin asiamieheksi. Kuten Perrynkin vyöryttämät esimerkit osoittavat, totteleminen tai vastustaminen oli Milgramin kokeissa kaikkea muuta kuin yksioikoisesti määräytyvää.

Teoreettinen pohdinta ei ole Perryn teoksen päätavoite, mutta hyviä aineksia se tarjoaa siihen runsaasti. Ehkä tärkein anti on se, että kirjan myötä rakentuu hyvin kiinnostava kuva Milgramin oman toimijuuden luonteesta ja merkityksestä. Milgramin toimijuus oli yhtäältä retoriikkaa, jolla koe oikeutettiin ja valtuutettiin tieteen nimissä, ja toisaalta koetilanteiden suunnittelun ja toteutuksen tarkoittamaa draaman rakentamista, jossa tutkijoille yhdenlaisena näyttäytyvä tilanne oli lavastettava toisenlaiseksi koehenkilöille. Draaman rakentaminen vaati paitsi kykyä synnyttää uskottavia tilannekehyksiä, myös kanttia ylläpitää niitä huolimatta koehenkilöiden havaitusta levottomuudesta, jännittyneisyydestä ja ahdistuksesta. Perryn kirja tuo esiin monipuolista näyttöä sille argumentille, että maksimaalisten sähköiskujen antaminen oli olennaisella tavalla nimenomaan Milgramin saavutus.

Kari Mikko Vesala